

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS KANCELIARIJA
MINISTRO PIRMININKO 2020 M. SAUSIO 9 D. POTVARKIU NR. 7
SUDARYTA DARBO GRUPĖ PAMINKLO VASARIO 16-OSIOS AKTO SIGNATARUI,
LIETUVOS TARYBOS PIRMININKUI, LIETUVOS VALSTYBĖS PREZIDENTUI
ANTANUI SMETONAI VILNIUJE SUKŪRIMO DARBAMS ORGANIZUOTI

PASIŪLYMAI DĖL VILNIAUS MIESTO VIEŠOSIOS ERDVĖS
VASARIO 16-OSIOS AKTO SIGNATARO, LIETUVOS TARYBOS PIRMININKO,
LIETUVOS VALSTYBĖS PREZIDENTO ANTANO SMETONOS PAMINKLUI
PASTATYTI IR ŠIO PAMINKLO MENINĖS-ARCHITEKTŪRINĖS IDĖJOS KONKURSO
ORGANIZAVIMO

2020 m. kovo 4 d.
Vilnius

Ministro Pirmininko 2020 m. sausio 9 d. potvarkiu Nr. 7 „Dėl darbo grupės sudarymo“ sudarytai darbo grupei buvo pavesta, suderinus su Vilniaus miesto savivaldybe, pasiūlyti Vilniaus miesto viešąją erdvę Vasario 16-osios Akto signataro, Lietuvos Tarybos Pirmininko, Lietuvos Valstybės Prezidento Antano Smetonos paminklui (toliau – Paminklas) pastatyti ir parengti pasiūlymus dėl Paminklo meninės-architektūrinės idėjos konkurso organizavimo.

Nurodytiems klausimams aptarti buvo suorganizuoti penki darbo grupės posėdžiai, iš jų vienas – išeinamasis, skirtas apžiūrėti ir įvertinti Vilniaus miesto viešąsias erdves, kuriose būtų prasminga įamžinti Antano Smetonos atminimą – pastatyti Paminklą.

Darbo grupė iš viso apžiūrėjo ir aptarė šias Vilniaus miesto viešąsias erdves:

- skverą priešais pastatą J. Basanavičiaus g. 13;
- teritoriją Vilniaus g. tarp Kongresų rūmų ir Vyriausybės pastato;
- aikštę priešais pastatą Gedimino pr. 13.

Taip pat dar buvo aptartos, tačiau pripažintos netinkamomis Paminklui statyti šios erdvės:

- Odminių skveras (priešais Vilniaus arkikatedros varpinę);
- Tiltų g. ir Žygimanto Liauksmo g. sankryža (netaisyklingos formos vejų trikampis, aplink kurį pastaruoju metu statomi automobiliai).

Darbo grupė siūlo:

1. Atsižvelgiant į istorinį kontekstą, **Paminklui statyti tinkamiausia vieta – aikštė priešais pastatą Gedimino pr. 13, Vilniuje (toliau – Pastatas) (1 priedas)**. Aikštė netaisyklingo stačiakampio formos (šiek tiek platinanti link Vilniaus g.): apytiksliai 13 m pločio ir 41 m ilgio (neįskaitant įvažiavimo į Pastato kiemą ir šaligatvių palei Gedimino pr. ir Vilniaus g. užimamo ploto). Jos plotas – per 530 m². Šiuo metu aikštė – viešiesiems poreikiams naudojama teritorija, žemė nuosavybės teise priklauso valstybei, žemės sklypas nesuformuotas.

2. Miesto erdvė priešais Pastatą tiesiogiai susijusi su mūsų valstybės atkūrimo istorija. 1918 m. šiandieninio Pastato ir jo prieigų palei Gedimino pr. vietoje stovėjusiame pastate (2 priedas) dirbo Lietuvos Valstybės Taryba, kurios pirmininko pareigas ėjo Antanas Smetona, Lietuvos Valstybės pirmieji ministrų kabinetai, vadovaujami Augustino Voldemaro ir Mykolo Šleževičiaus, pradėtas leisti nepriklausomos Lietuvos pagrindinių valstybės įstatymų ir valdžios įsakymų (Valstybės Tarybos priimtų įstatymų, Aukštojo Valstybės Tarybos Prezidiumo, Ministrų Kabineto ir

atskirų ministrų įsakymų) periodinis informacinis leidinys „Laikinosios Vyriausybės žinios“. Šiuos istorinius faktus dabar ženklina ant Pastato atidengtos atminimo lentos.

3. Paminklo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo projektą tikslinga įgyvendinti 2 etapais:

3.1. 2020 m. organizuoti Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo meninės-architektūrinės idėjos konkursą (toliau – Konkursas) ir su I vietos laimėtoju pasirašyti sutartį dėl Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo techninio projekto parengimo;

3.2. 2021 m. parengti ir su suinteresuotomis institucijomis suderinti Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo techninį projektą, gauti statybą leidžiančius dokumentus, pagaminti Paminklą, jį pastatyti ir įrengti jo prieigas prie Pastato (tarp Pastato ir Gedimino pr. būtų įrengta aikštė su Antano Smetonos skulptūrine kompozicija), užtikrinti autorinę priežiūrą.

4. Organizuojant Konkursą siūlytina atsižvelgti į šiuos darbo grupės pasiūlymus dėl Konkurso sąlygų:

4.1. Konkurso objektas – Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo meninės-architektūrinės idėjos parengimas.

4.2. Konkurso tikslas – iš Konkursui pateiktų Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo idėjų išrinkti geriausią, tinkamiausią idėją ir Viešųjų pirkimų įstatymo nustatyta tvarka pakviesti I vietos laimėtoją į neskelbiamas derybas dėl Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo techninio projekto parengimo ir Paminklo pagaminimo.

4.3. Konkurso objektas nedalomas – daliniai pasiūlymai dėl Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo meninės-architektūrinės idėjos (ne dėl viso Konkurso objekto) nenagrinėtini.

4.4. Konkurse turi teisę dalyvauti fiziniai, juridiniai asmenys ar tokių asmenų grupės. Konkurse turi teisę dalyvauti ir ūkio subjektų grupės, sudariusios jungtinės veiklos (partnerystės) sutartis. Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo meninei-architektūrinei idėjai pateikti ūkio subjektų grupė neprivalo įsteigti juridinio asmens.

4.5. Konkurso dalyvis turi turėti ne mažiau kaip vieną specialistą, turintį architekto ir (ar) skulptoriaus, ir (ar) dailininko aukštąjį išsilavinimą arba jam prilyginamą išsilavinimą.

4.6. Konkursas laikomas įvykusi, jeigu yra bent vienas Konkurso sąlygose nustatytus reikalavimus atitinkantis pasiūlymas.

4.7. Konkurso pirmų penkių vietų laimėtojams skiriami piniginiai prizai (premijos):

I vietos laimėtojui – 5 000,00 eurų;

II vietos laimėtojui – 3 000,00 eurų;

III vietos laimėtojui – 2 000,00 eurų;

IV ir V vietų laimėtojams – po 1 000,00 eurų.

4.8. Tuo atveju, kai Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo meninės-architektūrinę idėją, kuri Konkurse pripažinta laimėjusia atitinkamą I–V vietą, pateikė jungtinės veiklos (partnerystės) sutarties pagrindu veikianti ūkio subjektų grupė, piniginis prizas (premija) išmokamas asmeniui, kuriam įgaliojimu arba jungtinės veiklos sutartimi suteiktas įgaliojimas dalyvauti Konkurse visų partnerių (dalyvių) vardu.

4.9. Konkurso dalyviams, Konkurse užėmusiems VI ir žemesnes vietas, piniginiai prizai (premijos) neskiriami.

5. Pagrindiniai reikalavimai Paminklui:

5.1. Paminklo įrengimo idėja – Antano Smetonos atminimo įamžinimas ir jo reikšmės Lietuvai aktualizavimas.

5.2. Siūlomas Paminklas turi atspindėti įamžinamą asmenybę (siūloma remtis istorikų Alfonso Eidinto, Algimanto Kasparavičiaus ir Norberto Černiausko parengtais Antano Smetonos veiklos trumpais aprašymais, 3–5 *priedai*):

5.2.1. rekomenduojama Antano Smetonos asmenybę ir veiklą traktuoti vientisai, apimančią visus jo veiklos laikotarpius ir poelgius: kaip intelektualą, aktyvų visuomenininką, aistringą lietuviybės puoselėtoją, gabų publicistą, modernios Lietuvos kūrėją, kūrybingą bei ryžtingą politiką, aktyviai kovojusį už Lietuvos teritorinį vientisumą, taip pat ir tolerantišką Lietuvos tautinėms mažumoms, pirmąjį ir ilgiausiai poste išbuvusį Lietuvos Prezidentą, autokratą, kritikavusį abu totalitarinius režimus (įsitikinęs antikomunistas, nepakantus nacistinei politikai ir jos keliamai grėsmei), bet kartu ir kaip tragišką asmenybę;

5.2.2. siekti parodyti istorinio laikotarpio nulemtą pačios asmenybės prieštaringumą (Antanas Smetona – tai savotiškas prieškario nepriklausomos Lietuvos simbolis, epochos atspindys su visais privalumais ir trūkumais).

5.3. Turi būti užtikrinta Paminklo idėjinių-plastinių sprendinių meninė kokybė ir meninės idėjos originalumas, t. y.:

5.3.1. išraiškos priemonių ir reikšmių tikslingumas, originalus šiuolaikinis temos interpretavimas (įprasmingi vadovaujantis šiuolaikinėmis įpaminklinimo tendencijomis, bet kartu siekti asmenybės respektabilumo, jeigu bus naudojamos abstrakčios išraiškos priemonės, stengtis nenukrypti nuo istorinio asmenybės atspindėjimo);

5.3.2. Paminklo estetiškas aspektas, raiški forma, medžiagiškumas, konstruktyvumas, stilistinis vientisumas;

5.3.3. naudojamų medžiagų, spalvų, faktūrų tarpusavio dermė.

5.4. Būtina užtikrinti Paminklo ir architektūros sprendinių ansambliskumą ir stilistinę dermę su istorine, urbanistine aplinka:

5.4.1. siūlomų sprendinių atitiktis aplinkos, gretimybių masteliui;

5.4.2. siūlomų sprendinių medžiagų ilgaamžiškumas, šviesos, medžiagų, formų ir spalvų dermė su aplinka.

6. Reikalavimai Paminklo prieigų prie Pastato sutvarkymo sprendiniams:

6.1. Turi būti sukurta naujos kokybės, patraukli, visiems prieinama, patogiai eksploatuojama ir prižiūrima viešoji erdvė – aikštė tarp Pastato ir Gedimino pr. su numatyta vieta Paminklui.

6.2. Pageidautina atskleisti aikštės, tiesiogiai susijusios su modernios Lietuvos valstybės kūrimu 1918 m., istorinį kontekstą.

6.3. Paminklo prieigose prie Pastato būtina numatyti poilsio zoną (su suoliukais ir kitomis mažosios architektūros priemonėmis), apželdinimo sprendinius, jeigu to reikalauja autorių sumanymas, Paminklo ir jo prieigų prie Pastato apšvietimą bei elektros prisijungimo vietas renginiams organizuoti, taip pat įvertinti galimybę skirti zoną lauko kavinės veiklai. Projektuojamoje viešojoje erdvėje galima pasiūlyti erdves ir kitokioms veikloms, derančioms su Paminklo idėja ir istoriniu kontekstu (pavyzdžiui, ekspozicinę-educacinę zoną lauko teminėms istorijos parodoms organizuoti).

6.4. Pasiūlyti darbų atlikimo etapus, užtikrinant, kad atlikus tvarkymo darbus aikštė būtų estetiškai išbaigta ir galėtų funkcionuoti iki Paminklo pastatymo etapo.

6.5. Aikštės siūlomi sprendiniai, inžinerinės sistemos, inventorių turi būti visapusiškai pritaikyti negalią turinčių žmonių poreikiams.

7. Pasiūlyme turi būti įvertinti visi Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo darbai (taip pat ir parengiamieji) ir medžiagos.

8. Pateikiant pasiūlymą kartu pridedamas Paminklo modelis iš tvarios medžiagos masteliu 1:10 ir išdidinta portretinė dalis (jeigu tokia būtų) ne mažesniu nei 1:5 masteliu.

9. Pasiūlyti sprendiniai turi atitikti galiojančių teisės aktų ir dokumentų (teritorijų planavimo ir kt.) reikalavimus.

10. Siekiant, kad 2021 m. būtų pastatytas Paminklas ir įrengtos jo prieigos prie Pastato, Konkursą tikslinga įvykdyti iki 2020 m. spalio 1 dienos. Konkurso organizatore numatyti Kultūros ministeriją.

11. Paminklo pastatymo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo darbų organizavimą tikslingiausia būtų patikėti Vilniaus miesto savivaldybei.

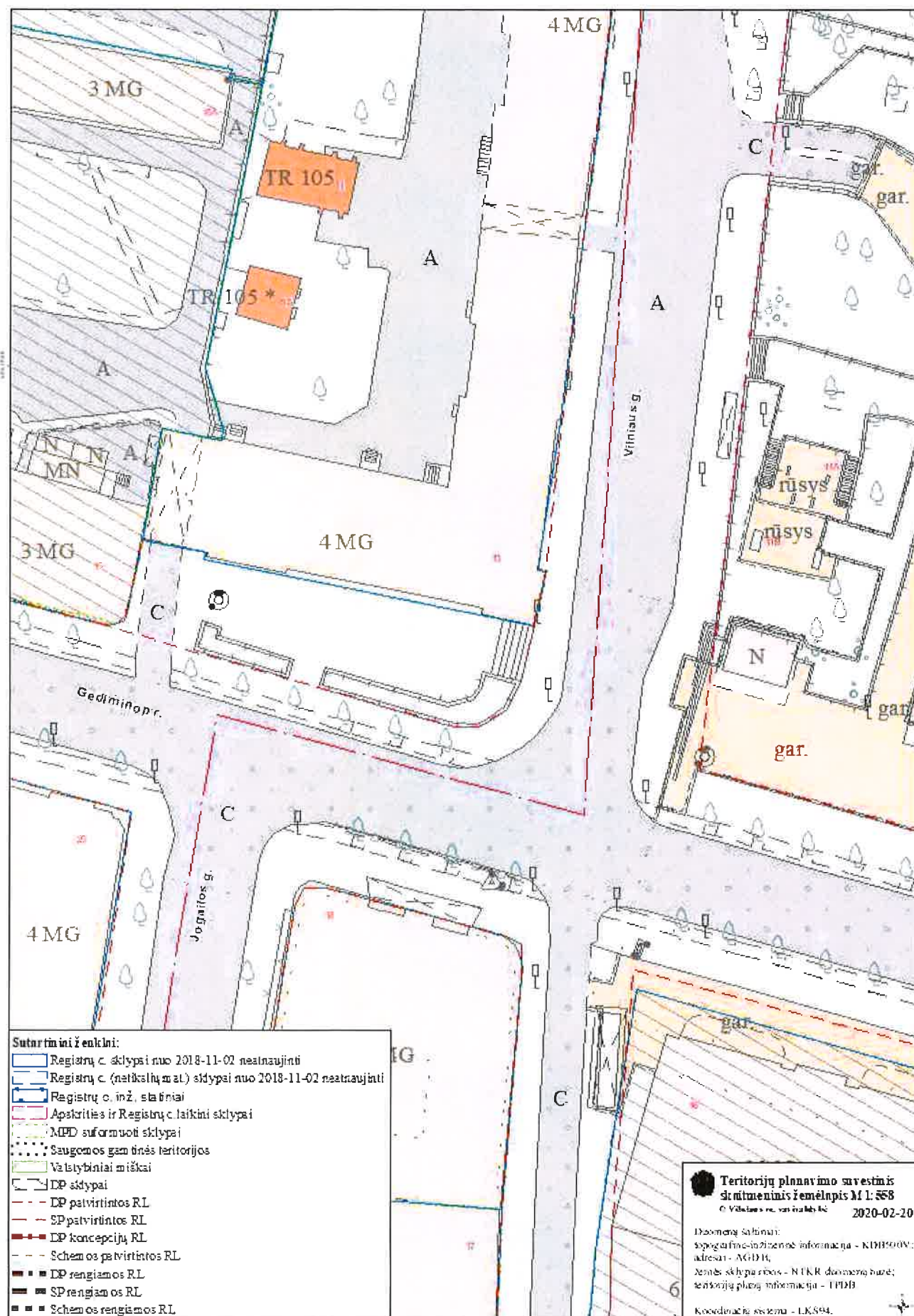
12. Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie Pastato įrengimo techninio projekto parengimo, Paminklo pagaminimo ir pastatymo bei jo prieigų prie Pastato įrengimo ir autorinės priežiūros paslaugų kaina neturėtų būti didesnė nei 250 000,00 eurų (Konkurso organizavimo išlaidos į šią sumą neįskaičiuojamos).

Darbo grupės vadovas

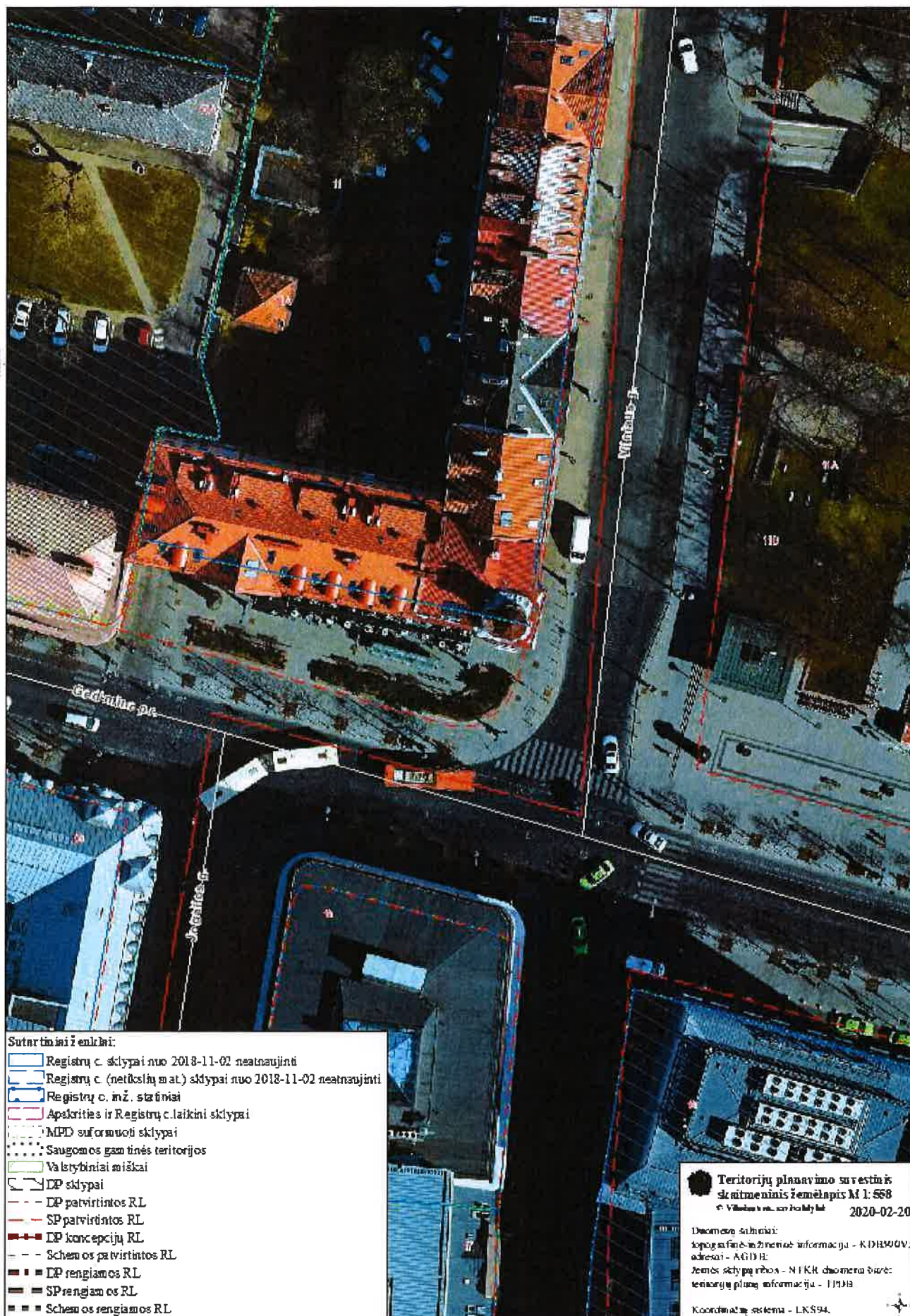

Deividas Matulionis

Teritorijos priešais pastą Gedimino pr. 13, Vilniuje (ties Gedimino pr. ir Vilniaus g. sankryža) planas

Viešoji erdvė priešais pastą Gedimino pr. 13, Vilniuje (ties Gedimino pr. ir Vilniaus g. sankryža)

Pastatas Gedimino pr. 13, Vilnius
žinomas kaip Lietuvos Tarybos ir Pirmosios Lietuvos Vyriausybės namas

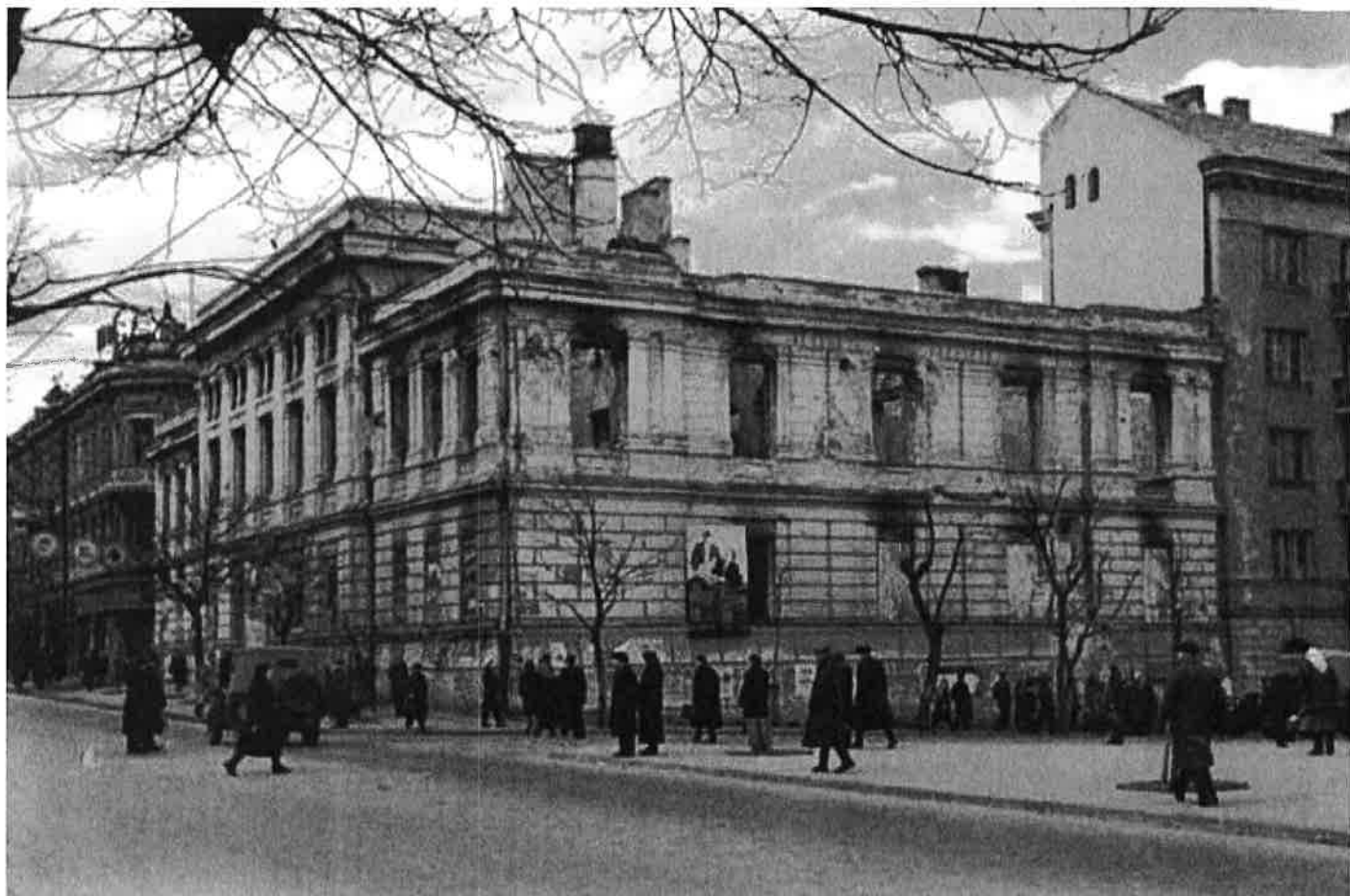

XX a. pirma pusė

1944 m. liepos 11–12 dienomis sovietų okupantai pastatą sudegino, o likusias išorines jo sienas 1948 m. nugriovė.

1947 m.

1949 m.

1951 m.

1952 m.

1954 m.

2018 m.

PAMINKLO ANTANUI SMETONAI VILNIUJE GEDIMINO PR. 13 PAGRINDIMAS

A. Smetona – žymiausias XX šimtmečio lietuvių visuomenės veikėjas, kultūrininkas-publicistas, laikraščių redaktorius, politikas. Apie kokius XX a. pirmos pusės Lietuvos kultūrinės ir politinės raidos, evoliucinius ar revoliucinius įvykius dabar berašytume, jo neįmanoma ignoruoti ar išbraukti. Svarbiausia, kad veikdamas Vilniuje griežtos Vokietijos okupacijos sąlygomis A. Smetona išvedė Lietuvą į atsikuriančių valstybių tarpą.

LIETUVIŲ KULTŪROS PUOSELĖTOJAS. A. Smetona Vilniuje gyveno nuo 1902 m. vasaros iki 1918 m. pabaigos, nuolat rūpinosi Vilniaus lietuvybe, tautinio lietuvių sąmoningumo ugdymu. Didelį dėmesį A. Smetona skyrė lietuvių kalbai, ją rūpinosi nuo savo pažinties su J. Jablonskiu laikų.

A. Smetona tampa žymiu lietuvių lyderiu nuo 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo iki 1920 m. Vedęs išbajorę Sofiją Chodakauskaitę 1904 m., su šeima gyveno Vilniuje, dirbo advokato padėjėju, vėliau Žemės banke ir įsitraukė į lietuvių visuomeninę veiklą; verčia (P. Vileišio paskatintas) knygeles į lietuvių kalbą, dalyvauja Lietuvių demokratų partijos (LDP) renginiuose ir keliuose jos suvažiavimuose, kartu su žmona pamėgsta meno saviveiklą. Jų namai tampa daugelio to meto Vilniaus veikėjų susirinkimų, susitikimų vieta.

Spaudos puslapiuose, visuomeninėje lietuviškoje veikloje A. Smetona ėjo išvien su atvirai su lenkiškumu bažnyčiose ir už lietuviškas mišias kovojusiu Juozu Tumu-Vaižgantu.

PUBLICISTAS, REDAKTORIUS. Revoliucijai pralaimėjus, su buvusiu savo mokytoju J. Jablonskiu, J. Tūbeliu redaguodamas „Lietuvos ūkininką“ A. Smetona kėlė tautinį susipratimą, švietimo klausimus, su rašytoju kunigu J. Tumu-Vaižgantu šią liniją išlaiko redaguojant „Vilniaus žinias“ 1906 ir 1907 metais. 1907 m. su Tumu-Vaižgantu kultūrinei veiklai plėtoti įkūrė „Vilties“ bendrovę „Smetona, Tumas ir K-ja“ ir nuo 1907 m. spalio tris kartus per savaitę leido naują laikraštį „Viltis“. A. Smetona rašydavo įžanginius straipsnius, kuriuose formulavo viltininkų, būsimųjų tautininkų, ideologijos pamatus.

Diegdamas „Viltyje“ krikščionišką ir tautinį pradą, jis stengėsi nepriešinti žmonių dėl klausimo, kas svarbiau – katalikybė ar lietuvybė, nes jos niekur nesikerta ir viena kitai neprieštarauja. Vėliau ir „Vairo“ puslapiuose 1908–1914 m. A. Smetona kėlė skurdžią to meto Rytų Lietuvos valstiečių ir dvarų darbininkų dalį, lietuvybės ugdymo klausimus, propagavo Vilniaus, kaip lietuvių istorinės sostinės ir kultūros centro, idėją – juk Vilnius pritraukia daugiau lietuvių inteligentų, tai didžiausias, turtingiausias ir kultūringiausias krašto miestas, be to, tik čia valdžia gali kada nors kurti universitetą.

1914 m. pradžioje, pasitraukęs iš „Vilties“ leidėjų, A. Smetona pradėjo leisti ir redaguoti tautinės krypties dvisavaitinį žurnalą „Vairas“, kuris tęsė „Vilties“ idėjas, formavo tautiškumo ideologiją, suaugusią su katalikiško tikėjimo postulatais.

A. Smetona aktyvus ne tik spaudoje – jis dalyvavo lietuvių kultūros draugijų veikloje: „Aušros“ knygų leidimo bendrovėje, Vilniaus lietuvių sušelpimo, „Ryto“, Lietuvių dailės draugijose, „Žiburėlyje“

ir kitose, dėstė lietuvių kalbą kai kuriose Vilniaus gimnazijose, buvo vienas iš pirmosios lietuvių dviklasės mokyklos globėjų.

A. Smetona vienas iš Lietuvių mokslo draugijos (LMD) narių steigėjų, dalyvavo jos 1907 m. balandžio 7 d. steigiamajame susirinkime. Jis buvo išrinktas į draugijos vadovybę, LMD žurnalo „Lietuvių tauta“ redakcinės komisijos nariu.

A. Smetona atliko didelį darbą, kai 1915 m. knygų ir vadovėlių leidimą perėmė LMD komisija, į kurią įėjo A. Smetona, M. Biržiška, P. Klimas, A. Janulaitis ir K. Bizauskas. Ši komisija per 5 metus išleido 115 vadovėlių įvairių mokslo dalykų: logikos, psichologijos, lietuvių kalbos, literatūros, matematikos, fizikos, istorijos, kalbų. A. Smetona vertė ir rašė aritmetikos ir algebros vadovėlius, kūrė lietuvišką terminiją.

A. Smetona buvo vienas iš steigėjų Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti (LDNKŠ), kuri susikūrė dar 1914 m. rugsėjo 27 d. Ši draugija pakeitė nuo 1914 m. rugpjūčio 11 d. veikusį Lietuvių laikinąjį komitetą nukentėjusiems nuo karo šelpti. Smetona buvo LDNKŠ vicepirmininkas, kartu su kun. Juozapu Kukta.

POLITIKAS. Vokietijos okupacinio režimo sąlygomis A. Smetona tapo lietuvių politikų būrelio lyderiu, telkė lietuvių visuomenės lyderius veikti ir kovoti dėl savo teisių. 1916 m. kovą gimsta ir aiškus lietuvių grupės nusistatymas – siekti Lietuvos nepriklausomybės ir savarankiškumo. Balandį J. Šaulys, A. Smetona, J. Basanavičius, P. Klimas ir P. Dogelis pripažino, kad kombinacija su Vokietijos vadovaujama „Vidurio Europos“ sistema yra perspektyvi. Sumanyta sukurti Lietuvos valstybę kol kas Vokietijos įtakos srityje, eiti Vokietijos politikos farvateryje, tačiau atsiskirti nuo Rusijos.

Vokietijai leidus surengti Lietuvių konferenciją Vilniuje 1917 m. rugpjūčio 18–22 d., joje išrenkama Lietuvos Taryba, o jos pirmininku – A. Smetona. Jis sugebėjo suderinti skirtingas politines sroves, laviruoti tarp Lietuvos ir kraštą okupavusios Vokietijos interesų.

Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. paskelbė Lietuvos valstybės atkūrimą. Negaunant iš okupacinės vokiečių karinės valdžios jokių valdymo svertų, sudėtingiausiomis sąlygomis A. Smetona su bendražygiais, palankiai susiklosčius tarptautinei situacijai ir įvykus revoliucijoms Rusijoje ir Vokietijoje, sugeba išgauti leidimą sudaryti 1918 m. lapkrityje pirmąją laikinąją A. Voldemaro vyriausybę ir pamažu paimti į savo rankas valdymą, gauti finansinę paramą, kurti kariuomenę, ministerijas, valdymo organus ir imti siekti tarptautinio pripažinimo.

Laikydamasis savotiškos vidurio linijos A. Smetona sugebėjo sutelkti vieningam darbui Lietuvos politinę dešinę ir kairę, JAV, Rusijos ir Šveicarijos lietuvius, todėl jo prisireikė 1919 m. pavasarį, kai partijų lyderių pasitarimuose nutarta Lietuvos prezidentu išrinkti Antaną Smetoną, kuris, kaip ir Lietuvos Taryboje, vienintelis tegalėjo sutelkti vieningam darbui nebesutariančius kairiuosius, liberalus ir krikščionis demokratus.

Valstybės Taryba 1919 m. balandžio 4 d. posėdyje jį išrinko „valstybės prezidentu“ (būtent tokiu titulu, o ne Lietuvos Respublikos prezidentu, nes valstybės sąranga dar nenustatyta). Balandžio 6 d. davęs priesaiką savo veikla A. Smetona stabilizavo politinę padėtį ir atvedė Lietuvą į Steigiamojo Seimo rinkimus.

Tuo būdu A. Smetona pagal savo įtaką Lietuvos valstybės atkūrimui atliko panašų vaidmenį, kaip Lenkijoje J. Pilsudskis, Čekoslovakijoje T. Masarykas. Pasaulinio karo metais jis iškilo kaip sumanus

politikas, lyderis Lietuvos Taryboje, išlaviravo sudėtinguose santykiuose su Berlynu ir vokiečių karine okupacine administracija.

A. Smetona visą laiką buvo nepriklausomos Lietuvos valstybės šalininkas, pagrindęs ir įdiegęs Lietuvos Taryboje kardinalų lietuvių politinės orientacijos posūkį nuo Peterburgo ir Maskvos į Berlyną, o vėliau – Londono ir apskritai Vakarų pusę.

NUOLATINĖS KRITIKOS OBJEKTAS, KONTROVERSIJOS. Stovėdamas savotiškame viduryje tarp radikalų (liaudininkų ir socialdemokratų) ir konservatorių (krikščionių demokratų ir liberalų) buvo nuolatinės šių srovių kritikos objektas, be to, jį puolė vietos lenkų ir Lenkijos nacionalistai, rusų veikėjai už tautinės Lietuvos valstybės idėją ir jos kūrimą.

A. Smetonos idėja pasitelkus 1917 m. gruodžio 11 d. rezoliuciją (dėl amžinų ryšių su Vokietija ir 4 konvencijų pažadą) išgauti Vokietijos pripažinimą leido prilipinti jam provokiško politiko etiketę. Provokiškumu A. Smetona kaltintas ir Paryžiaus Taikos konferencijos metu visų jėgų, kurios netikėjo Lietuvos nepriklausomybe, matė Lietuvą tik kaip Lenkijos ar RF (vėliau SSRS) dalį.

„Provokiškumas“ dar paryškintas, kai 1917–1918 m. A. Smetona su savo šalininkais konstravo Lietuvos karalystės idėją, Tarybai išrinkus monarchu kunigaikštį V. von Urachą (Mindaugą II) 1918 m. liepos 13 d.

Matydamas Europoje pastebimą parlamentarizmo krizę, A. Smetona atsitraukia nuo demokratijos, įsijungia į krikščionių demokratų ir karininkų rengiamą perversmą prieš kairiųjų valdžią ir po perversmo tris dienas tampa Lietuvos diktatoriumi, o gruodžio 19 d., teisiškai legalizuojant perversmą, LKDP balsais išrenkamas Lietuvos prezidentu.

A. Smetonos pažiūros, jo prezidentavimas 1926–1940 m. atsisakant klasikinės demokratijos postulatų, Seimo paleidimas ir naujų jo rinkimų nepaskelbimas, autoritarinio režimo kūrimas sudaro A. Smetonos, kaip valstybininko, kontroversinę pusę.

SSRS kariuomenei okupuojant Lietuvą, vyriausybei atsisakius ginklu priešintis okupantui, A. Smetonos kaip protesto ženklas pasitraukimas iš Lietuvos kritikuotinas dėl nepaskelbto SSRS veiksmų įvertinimo ir protesto. Tačiau Lietuvos nepriklausomybės sunaikinimas įvyko ne dėl A. Smetonos politikos, o dėl SSRS okupacijos. A. Smetonos, kaip istorinės asmenybės, vieta Lietuvos valstybės atkūrimo istorijoje neištrinama.

Netgi 1944–1990 m. A. Smetonos, kaip valstybingumo simbolio, įvaizdis SSRS valdomoje Lietuvoje išsilaikė žmonių atmintyje. Kad ir netobulas A. Smetonos valstybingumo modelis laikytas nepriklausomybės etalonu, tikslu, nes visais tais metais Lietuva stiprėjo ekonomiškai, kultūriškai, dvasiškai. A. Smetonos valdymo metu užaugo pirmoji nepriklausomybės karta su savos, nepriklausomos valstybės idealais. Tai padėjo Lietuvos žmonėms siekti atkurti nepriklausomybę, per visą sovietmetį stiprino ir išlaikė tikėjimą savimi kaip tauta, sugebančia save valdyti.

Antanas Smetona yra sudėtinga, prieštaringa asmenybė, labiausiai dariusi įtaką lietuvių tautos tapsmui ir raidai XX a. pirmoje pusėje.

Prof. Alfonsas Eidintas
Vilnius, 2020 m. sausio 24 d.

ANTANAS SMETONA

NEPRIKLAUSOMYBĖS DEKLARACIJOS SIGNATARAS (1917 12 11–1918 02 16)

LIETUVOS VALSTYBĖS TARYBOS PIRMININKAS (1917–1919)

PIRMASIS VALSTYBĖS PREZIDENTAS (1919–1920)

RESPUBLIKOS PREZIDENTAS (1926–1940)

IDEOLOGIJA

VEIKLA

REZULTATAI

Kalbant apie A. Smetonos idėines / ideologines nuostatas ir politines pažiūras, galima sakyti, kad jis nuėjo klasikinio Vakarų Europos politiko kelią nuo kai kurioms socialistinėms idėjoms prijauniančio kairiojo liberalo ankstyvoje jaunystėje iki dešiniojo liberalo politinės brandos metais ir gana tipiško konservatoriaus jau gyvenimo saulėlydyje. Į principinę demonstratyvią anticarinę ir prolietuvišką politinę veiklą įsitraukė dar paauglystėje, besimokydamas Palangos progimnazijoje ir Mintaujos gimnazijoje, už tai carinės valdžios ne kartą buvo įvairiai baudžiamas ir net šalinamas iš gimnazijos. Nežiūrint to, principų neatsisakė ir lietuvišką veiklą tęsė studijuodamas teisę Sankt Peterburgo universitete. Čia aktyviai dalyvavo vietos lietuvių veikloje, artimai bendravo / susirašinėjo su Kazimieru Būga, Jonu Jablonskiu, Vaižantu, Augustinu Voldemaru, kitais.

Baigęs universitetą grįžo į Lietuvą, apsigyveno Vilniuje ir iškart įsitraukė į pagrindinę politinę veiklą – 1902 m. tapo vienu iš Demokratų partijos narių steigėjų. Carinei valdžiai 1904 m. panaikinus lietuviškos spaudos draudimą, aktyviai dalyvavo lietuviškoje spaudoje kaip leidėjas, redaktorius ir autorius. Šia veikla su nedidelėmis pertraukomis užsiėmė praktiškai iki pat 1926 m. vasaros. Publicistikoje didžiausią dėmesį skyrė lietuvių kultūros ir politinės tapatybės ugdymui,

istorinei atminčiai ir lietuviško nacionalinio valstybingumo idėjai. Rūpinosi lietuvių bendrinės kalbos formavimu.

Rusų pirmosios revoliucijos metais (1905–1906) įsitraukė į viešą politinę veiklą: 1905 m. gruodį dalyvavo Vilniaus Didžiajame Seime, kur pasireiškė kaip tipiškas kairysis (europietiškas) liberalas, kuriam svarbiausios vertybės: visuomenės progresą skatinanti individo laisvė; tautos ir visuomenės švietimas; nuosaiki *realpolitik* principais grįsta nacionalinė politika ir Lietuvos kultūrinė, teritorinė ir politinė autonomija Rusijos imperijoje. Tačiau politikoje A. Smetona nebuvo dogmatikas.

1914 m. vasarą prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir 1915 m. rudenį Lietuvą okupavus kaizerinei Vokietijai, A. Smetona įsitraukė į *Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti* veiklą ir iškart pasireiškė kaip gabus politikos strategas. 1915 m. rugsėjį, skirtingai nuo absoliučios daugumos lietuvių inteligentijos, kuri paskui carinę kariuomenę traukėsi į imperijos gilumą, A. Smetona liko vokiečių okupuotame Vilniuje ir čia pradėjo dialogą su okupacine administracija dėl Lietuvos politinės ateities. A. Smetona praktiškai pirmas iš visų didlietuvių politikų Vokietijoje įžvelgė potencialų Lietuvos valstybingumo partnerį ir prasidedančioje vokiečių okupacijoje matė ne tik žiaurią germanų priespaudą ir išnaudojimą, bet ir progą protingai bendradarbiaujant su okupantu Lietuvai išsprūsti iš rusiškojo suvereniteto erdvės bei atgauti valstybingumą.

A. Smetonos diplomatiškumas, kompromisiškumas ir pragmatiškumas daugiausia lėmė, kad 1917 m. pabaigoje Vokietija leido Vilniuje sušaukti Lietuvių konferenciją ir joje išrinkti Lietuvos Tarybą, kuri, savo ruožtu pripažindama A. Smetonos lyderystę, išrinko jį savo pirmininku. Lietuvos Tarybos išrinkimas reiškė, kad pirmąkart po šimtmečių pertraukos Lietuva, lietuvių tauta vėl turi politinį institutą, reprezentuojantį jos suverenitetą. Būtent lietuvių tautos Lietuvos Tarybai suteiktas suvereniteto mandatas bei A. Smetonos diplomatiškas vadovavimas Tarybai ir lėmė, kad Lietuvos Taryba dviem politiniais ėjimais – 1917 m. gruodžio 11 d. Pareiškimu bei 1918 m. vasario 16 d. Nutarimu – paskelbė atkurianti nepriklausomą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje.

Dar tik teoriškai Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse projektuodamas nacionalinės Lietuvos valstybės atkūrimą A. Smetona savo publicistikoje ne tik gana tiksliai apibrėžė būsimos valstybės geopolitinę erdvę (*Lithuania Propria*), bet ir aiškiai pasisakė dėl jos sostinės. Tuo metu, kada kiti lietuvių atgimstančios politinės inteligentijos lyderiai siūlė užmiršti „suslavintą“ pietryčių Lietuvą bei „polonizuotą Vilnių“ ir būsimos valstybės sostinę projektavo Kaune, Kėdainiuose ar net Šiauliuose, A. Smetona, mąstydamas geopolitiškai, ekonomiškai ir istorinę tradiciją, istorinį tęstinumą vertindamas labiau nei gyventojų etninę sudėtį, būsimos lietuvių valstybės sostinę matė tik Vilniuje. Puikiai suprasdamas, kokią vietą tautos gyvenime užima politinė mitologija, istoriniai ženklai ir tradicija, A. Smetona Lietuvos valstybės be Vilniaus tiesiog neįsivaizdavo.

Ši principinė nuostata lėmė, kad Vilniaus atgavimo politiniu fanatiku jis išliko per visą savo aktyvų politinį gyvenimą – net ir tuomet, kai du tarpukario dešimtmečius (1919–1939) Lietuva Vilniaus *de facto* nekontroliavo ir praktiškai visa Europa bei pasaulis Vilnių jau matė tik kaip eilinį Lenkijos provincijos pakraščio miestą. Ir netgi XX a. ketvirto dešimtmečio viduryje, kada praktiškai visiems įtakingiems lietuvių politinio elito šulams (pirmiausia iš krikščioniškosios demokratijos

stovyklos) ir net kai kuriems paties A. Smetonos bendražygiams kova dėl Vilniaus jau atrodė tik „politinė klaida“, pats Vilnius kaip Lietuvos sostinė tik beprasmis „politinis mirazas“.

Jei visais kitais politiniais klausimais A. Smetona buvo lankstus, sukalbamas kompromisų ir *realpolitik* meistras, tai Vilniaus klausimu per visą savo gyvenimą išliko bekompromisio vizionieriumi. Ryškiausiu XX a. pirmos pusės lietuvių Don Kichotu. Arba, perfrazuojant Vilniaus įkūrėjo kunigaikščio Gedimino legendinį sapną, Staugiančiu Vilku, kurio balsas buvo girdimas ne tik visoje „*Kauno Lietuvoje*“, bet ir Europoje nuo Uralo ir Skandinavijos iki Apeninų ir Pirėnų. Ir tokiu lietuvišku Vilniaus Staugiančiu Vilku A. Smetona išliko ligi pat lemtingųjų 1939-ųjų pabaigos, kada Antrojo pasaulinio karo liepsnose Vilniaus problema vienu laiku ir vienuose apkasuose sprendėsi su visos Europos politine ateitimi.

Reziumuojant A. Smetonos kovą dėl Vilniaus reikia pabrėžti trejetą momentų. Viena vertus, 1928 m. gegužės 15 d. Konstitucijoje Vilnių įvardydamas kaip Lietuvos valstybės sostinę (1922 m. rugpjūčio 1 d. Konstitucijoje Lietuva buvo be sostinės), A. Smetona Vilniaus problemą konstitucionalizavo nacionaliniu ir tarptautiniu aspektais. Tai yra lietuviams ir pasauliui pasiuntė žinią, parodė, kad Vilniaus susigrąžinimas yra ne kažkurios vienos lietuvių politinės partijos, socialinio sluoksnio ar grupės užgaida, bet visos tautos nacionalinis interesas. Kita vertus, rafinuotą diplomatinę kovą dėl Vilniaus susigrąžinimo 1927–1939 m. plėtodamas itin plačiu frontu nuo Maskvos iki Berlyno, Paryžiaus ir Londono, A. Smetona Vilniaus klausimą politiškai sugebėjo sinchronizuoti su visos tarpukario Europos globaliomis problemomis ir jų sudėtingais sprendimais Antrojo pasaulinio karo metais. Trečia vertus, po pusšimtį metų trukusios sovietinės aneksijos Kovo 11-osios Lietuva iš esmės atsikūrė ne kieno nors kito, bet A. Smetonos apibrėžtoje geopolitinio palikimo erdvėje.

Rūpindamasis Lietuvos valstybės geopolitine erdve, prezidentas A. Smetona daug dėmesio skyrė 1923–1924 m. prie Lietuvos prijungtam Klaipėdos kraštui – jo politinei, kultūrinei ir ekonominei integracijai į Lietuvos valstybę. Integruojant Klaipėdą ir kraštą į Lietuvos valstybę, ten buvo sukurta moderni lietuviška pradinio ir vidurinio švietimo sistema. 1925–1927 m. reformuota ir įjungta į visos Lietuvos bažnytinę provinciją krašto konfesinė organizacija. Siekiant ugdyti lietuvišką patriotizmą 1935 m. Klaipėdoje įkurtas Pedagoginis institutas. Modernizuotas jūrų uostas, kuris tuomet paverstas pagrindiniais šalies prekybiniais vartais į Vakarų Europą. Reziumuojant galima konstatuoti, kad vos per keliolika metų į krašto ekonomiką Lietuva investavo beveik 100 000 000 litų.

Atskirai reikia pažymėti A. Smetonos požiūrį į politinius principus ir politines vertybes, tai yra tuos dalykus, nuo kurių paprastai daug priklauso politinių sistemų stabilumas ir kurie tampa itin reikšmingi globalių politinių iššūkių ar krizių laikais. Šiuo atveju itin pabrėžtinas išskirtinis, nepalenkiamas A. Smetonos priešiškusis nacizmui, nacionalsocialistinei ideologijai ir visoms rasinėms teorijoms bei praktikoms. 1933–1934 m. Klaipėdos krašte suvešėjus provokiškam nacistiniam sąjūdžiui, A. Smetonos vadovaujama Lietuva buvo viena pirmųjų visoje Europoje, kuri ėmėsi teisinių-procesinių instrumentų šiam sąjūdžiui neutralizuoti. Nežiūrint nacistinės Vokietijos ir asmeniškai A. Hitlerio grasinimų Lietuvai, atviro šantažo ir Britų imperijos diplomatų nuolatinių raginimų lietuviams nutraukti Klaipėdos krašto nacių teisinį persekiojimą, Lietuva Klaipėdos nacių bylą užbaigė: paskelbė apkaltinamuosius nuosprendžius ir kaltuosius įkalino. XX a. ketvirto

dešimtmečio viduryje, kai nacistinis sąjūdis dar tik kilo, kaupėsi ir pergalingai žygiavo per Europą, europiečiams tai padarė sprogusios bombos įspūdį. Įvykis plačiai nuskambėjo to meto Europos spaudoje. Kartu tai buvo išskirtinai drąsus ir principingas mažos valstybės poelgis Europos politikoje.

Ir tai buvo ne vienetinis atvejis. 1938 m. vasarą–rudenį, kada Europos didžiųjų demokratijų lyderiai – britų ir prancūzų premjerai Neville'is Chamberlain'as ir Edouard'as Daladier'as keliskart vedė slaptas derybas su nacių lyderiu Adolfu Hitleriu ir galų gale rugsėjo 30 d. Miuncheno konferencijoje pasmerkė Čekoslovakiją politiniam sunaikinimui ir taip sukūrė „preliudiją Antrajam pasauliniam karui“, prezidentas A. Smetona 1938 m. gruodį kategoriškai atmetė siūlymus susitikti su A. Hitleriu ir vesti su juo derybas dėl Klaipėdos ir Lietuvos politinės ateities. Atmetant siūlymus prezidento pagrindinis argumentas buvo tas, kad A. Hitleris yra išprotėjęs (mad Mean) rasistas, kuriuo pasitikėti negalima ir su juo geriau jokių reikalų neturėti.

Ir tai nebuvo tuščia vidurė prezidento politinė poza. XX a. ketvirtame dešimtmetyje iš Europos į Lietuvą skverbiantis nacistinei ideologijai bei antisemitizmui, A. Smetonos Lietuva 1934–1938 m. keliskart tobulino įstatymus ir griežtino administracinės kovos su šiomis tendencijomis priemones. Vaizdžiai tariant, A. Smetonos Lietuva vietos antisemitams taikė kuo ankštesnį apynasrį. Būtent dėl tokios politikos antisemitizmo protrūkiai prieškarinėje Lietuvoje buvo gerokai retesni ir menkesni nei, pavyzdžiui, Lenkijoje ar kitose Rytų ir Centrinės Europos valstybėse. Tokia prezidento pozicija daug lėmė, kad Antrojo pasaulinio karo išvakarėse radikalčiai nacionalistiškai nusiteikusi antisemitinė opozicija prezidentą už akių neretai pravardžiuojo ir „žydų karaliumi“. Iš esmės tai buvo politinė kaina, kuria prezidentas tautininkas mokėjo už santykinai ramų ir saugų vietos žydų bendruomenės gyvenimą.

Kita vertus, A. Smetona tvirtai laikėsi bendražmogiškų ir krikščioniškų etinių principų. Nors tarpukario metais pietryčių Lietuva ir sostinė Vilnius buvo Lenkijos valdžioje, o pats prezidentas ilgus metus strategavo diplomatinę kovą dėl Vilniaus susigrąžinimo, 1939 m. rugsėjo 1 d. naciams užpuolus Lenkiją, A. Smetona nepasidavė Berlyno ir vietos „aktyvistų“ pagundoms kartu su naciais žygiuoti prieš Lenkiją ir „Vilnių atsiimti“. Priešingai, didelės nelaimės išiktai Lenkijai Lietuva iš esmės ištisė pagalbos ranką: nacistinei Vokietijai (o vėliau ir SSRS) Lenkijos kariuomenę žaibiškai triuškinant, A. Smetona į Lietuvos teritoriją įsileido keliasdešimt tūkstančių lenkų karo pabėgėlių ir internavo keliolika tūkstančių žlungančios šalies karių ir karininkų. Ir politiškai, ir ekonomiškai Lietuvai tai buvo sunki našta, bet kartu ir labai iškalbus politinis gestas, ypač turint galvoje faktą, kad Lenkija Lietuvą tuomet geopolitiškai buvo smarkiai nuskriaudusi – atėmusi sostinę ir trečdalį teritorijos. Tokiomis aplinkybėmis A. Smetonos politinė etika ir politinis gestas tampa dar labiau įstabesni. O ypač žinant, kaip tomis Lenkijai lemtingomis ir kritiškoms dienomis su ja pasielgė jos oficialūs kariniai-politiniai sąjungininkai – Britų imperija ir Prancūzija, valstybės, kurios su tuomete Lenkija turėjo oficialias karines savitarpio pagalbos sutartis, tačiau naciams Lenkiją užpuolus jų taip ir neįvykdė.

Politiškai visa galva aukštesnis už savo politinius oponentus bei šalies ministrus ir karo vadus A. Smetona pasirodė ir Lietuvai lemtingomis 1940-ųjų birželio dienomis, kada naciai užėmė Paryžių, o Maskva tą pačią dieną Lietuvai įteikė žinomą ultimatumą su reikalavimu kapituliuoti. Paskutiniame Vyriausybės posėdyje, kuriame buvo svarstomas sovietų ultimatumas, praktiškai tik

vienintelis prezidentas, palaikomas vos dviejų ministrų (vidaus reikalų ir krašto apsaugos), nuosekliai pasisakė už ultimatumo atmetimą, o visi kiti ministrai, kariuomenės vadai ir opozicijos lyderiai (krikdemiai bei liaudininkai) buvo už ultimatumo priėmimą ir faktinę kapituliaciją. Priekaištai prezidentui, kad jis vienasmeniškai galėjo įsakyti kariuomenei priešintis SSSR invazijai, yra absurdiški ir neatlaiko jokios kritikos. Esmė ta, jog pagal visas tarpukario metų Lietuvos konstitucijas visi prezidento išleidžiami aktai / dekretai, kad įgytų teisinę galią ir pradėtų veikti, turėjo būti kontrasignuojami ministro pirmininko arba jo įgalioto kažkurio kito ministro (1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos 74 str.). Kitaip tariant, pagal Konstituciją turėjo būti prezidento ir Vyriausybės konsensusas bet kuriuo klausimu. Prezidentas jokių diktatorinių galių čia neturėjo.

Todėl natūralu, kad, paskutiniame Vyriausybės posėdyje 1940 06 14–15 d. kardinaliai išsiskyrus prezidento ir Vyriausybės, kariuomenės vadų, opozicijos nuostatomis dėl Lietuvos reagavimo į ultimatumą, prezidentas nenorėjo priimti politinės atsakomybės už svetimą nuomonę, todėl ir pasitraukė į politinę emigraciją, taip pabrėždamas, jog jo išvykimas iš Lietuvos kartu reiškia ir jo, kaip Respublikos Prezidento, protestą sovietams prieš jų vykdomą agresiją Lietuvos atžvilgiu.

Reikšmingas A. Smetonos valdymo palikimas ir vidaus politikoje.

1919 m. balandžio 4 d. Valstybės Tarybos išrinktas prezidentu, šiame poste A. Smetona išbuvo ligi 1920 m. birželio. 1919 m. pavasarį prezidento institutas Lietuvoje buvo įsteigtas ne atsitiktinai, bet tik iš didelio reikalo. Esmė ta, kad atgimstanti Lietuva tuomet dar labai sunkiai stojosi ant kojų. Apie pusę šalies teritorijos dar tebebuvo okupuota bolševikų ar lenkų, ir besiformuojančiai valstybei, jos kariuomenei žūt būtinai reikėjo krašte ir užsienyje autoritetingos centrinės valdžios. Reikėjo instituto, kuris sustyguotų Valstybės Tarybos, Vyriausybės ir kariuomenės darbą tėvynės labui, ypač kada Vyriausybė nuolat konfliktavo ir su Valstybės Taryba, ir su kariuomenės vadu.

Faktas, kad pirmuoju prezidentu Valstybės Taryba 1919 m. balandį išrinko būtent A. Smetoną, pasako labai daug, nes jo kandidatūrą tuomet beveik vienbalsiai palaikė praktiškai visa Valstybės Taryba. Kitaip tariant, ir pozicija, ir opozicija. O tai iš esmės reiškė, kad Smetona jau turėjo gana liberalaus „vidurio žmogaus“ autoritetą, tinkamą tarpusavyje konfliktuojančių valdžios šakų derinimui. Svarbu ir tai, jog kito, tinkamesnio, žmogaus Kaune ir Lietuvoje tuomet nerasta. A. Smetonos prezidentavimą 1919–1920 m. sukandę dantis priėmė net socialdemokratai, kurie tuomet kategoriškai ir iš principo buvo prieš prezidento instituto steigimą Lietuvoje.

Ir reikia pripažinti, kad Smetona su jam patikėtomis pareigomis susitvarkė. Jam prezidentaujant mažiau nei per pusantų metų Lietuva laimėjo dvi iš trijų Nepriklausomybės karo karinių kampanijų: 1919 m. vasaros gale praktiškai baigti mušti bolševikai ir visa Lietuva išlaisvinta nuo jų režimo. Lapkritį sutriuškinti ir bermontininkai – jungtinės vokiečių ir rusų baltagvardiečių dalys. O tų pačių metų gruodį ir bendrai visa vokiečių okupacinė kariuomenė iš Lietuvos galutinai evakuota.

1919 m. gale priimtas išskirtinai demokratiškas Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas ir kiti jį lydintys įstatyminiai aktai, o 1920 m. balandį pagaliau įvyko ir patys Steigiamojo Seimo rinkimai. Išrinktas parlamentas, kuris, kaip ir numatė Nepriklausomybės deklaracija, nacionalinės valstybės

atkūrimo epopėjoje turėjo padėti galutinius taškus ir dėl atkuriamos valstybės politinės formos, ir dėl santykių su kaimynais. Taigi prezidentas A. Smetona drąsiai gali būti tituluojamas ir lietuviškos parlamentinės demokratijos tėvu. Vaizdžiai tariant, kai 1919 m. balandį A. Smetona buvo išrinktas prezidentu, lietuviška valdžia kontroliavo vos pusę šalies teritorijos, nacionalinė kariuomenė dar tik kūrėsi ir net pats Lietuvos valstybės politinės ateities klausimas dar kabojo ore: M. Sleževičiaus Kabinetas 1919 m. mažiausiai dukart (sausį–vasarį ir liepą–rugpjūtį) oficialiai svarstė klausimą, ar suvereni Lietuvos valstybė išliks, ar geriau prašytis britų protektorato. Tačiau 1920 m. birželio viduryje, kai po beveik 15 mėnesių A. Smetona prezidento postą paliko, situacija Lietuvoje buvo jau visai kita: du iš trijų frontų (prieš bolševikus ir bermontininkus) jau buvo uždaryti; šalyje ritmingai dirbo demokratiškai išrinktas parlamentas, o siūlymas Vyriausybei svarstyti pasidavimą kokios nors valstybės protektoratui jau būtų buvęs laikomas tiesiog valstybės išdavyste. Aišku, kad visa tai pasiekė ne vienas žmogus. Bet taip pat aišku ir tai, kas tuo metu buvo šalies politinis lyderis ir valstybės galva.

1926–1940 A. Smetonos prezidentavimo laikotarpis taip pat reikšmingas, nors kartu ir labiau kontroversiškas. Po 1926 m. gruodžio 17-osios karinio perversmo krikščioniškosios demokratijos bloko Seime balsais gruodžio 19 d. išrinktas prezidentu, A. Smetona, sekdamas kaimyninių valstybių, pirmiausia Lenkijos, pavyzdžiu, šalyje palaipsniui įtvirtino autoritarinę valdžią, kuri dešimtmečiui įšaldė parlamento darbą ir pastebimai apribojo politinės opozicijos veiklą. Tokiomis aplinkybėmis aukščiausia valdžia liko sutelkta prezidento ir Vyriausybės rankose. Čia reikia pabrėžti, jog Vakarų demokratinės valstybės tokio Lietuvos politinio posūkio oficialiai nekritikavo. O kai kurios (Prancūzija, Britų imperija, Nyderlandai, etc.) su A. Smetonos grįžimu į valdžią netgi siejo tvirtesnius Lietuvos politinius įsipareigojimus Vakarų civilizacijai ir aukštesnę užkardą Lietuvoje prieš bolševizmo plitimą į Vakarus.

Ar tai buvo vienintelis ir geriausias politinis kelias Lietuvai XX a. 3–4 dešimtmečiais, šiandien vienareikšmiškai pasakyti būtų sudėtinga. Aš manyčiau, kad ne. Tačiau ir tokiomis sąlygomis Lietuva progresavo. Ypač ekonomiškai, technologiškai, kultūriškai:

- jau 1928 m. šalyje priimtas įstatymas *Dėl privalomojo pradinio mokymo*;
- suformuota vidurinio, profesinio ir aukštojo mokslo sistema;
- iki Antrojo pasaulinio karo pradžios iš esmės visiškai suformuota ir Nacionalinė švietimo sistema;
- sparčiai augo gyventojų pajamos: pavyzdžiui, lyginant 1926 ir 1930 m. situacijas, piliečių indėliai šalies bankuose išaugo daugiau nei triskart;
- dėl atsargios finansinės politikos per visą tarpukario epochą lietuviškas litas iš esmės išliko tarp stipriausių ir stabiliausių pasaulio valiutų;
- sukurta nacionalinė žemės ūkio pramonė;
- atsižvelgiant į šalies ekonominį pajėgumą, Lietuva 1929–1937 m. sukūrė santykinai modernią kariuomenę ir net savą lietuvišką karinę aviaciją;

– įkvėpti nacionalinės valstybės progreso lietuviai stengėsi pasižymėti ir garsinti Lietuvą įvairiose srityse. Turbūt geriausi to pavyzdžiai yra lakūnų Dariaus ir Girėno skrydis per Atlantą 1933 m. liepą; lietuvių laimėjimai Europos krepšinio čempionatuose 1937 ir 1939 m.; lietuvių pasirodymai pasaulinėse kultūros parodose Paryžiuje;

– į areną išeina ištisa plejada lietuvių jaunųjų rašytojų, poetų, dailininkų, skulptorių, kompozitorių, operos solistų, kitų meno žmonių. Trumpai tariant, šiuo laikotarpiu Lietuva sparčiai modernėja. Ekonomiškai ir kultūriškai. 1938 m. švenčiant pirmosios Respublikos dvidešimtmetį Kauną aplankę užsienio žurnalistai (danai, švedai, vokiečiai, etc.) beveik vieningai konstatuoja, kad Lietuva, ypač Kaunas, akivaizdžiai „nusimetė rusiškas drapanas“ ir medžiagiškai pasikeitė beveik neatpažįstamai, nors patys eiliniai lietuviai, palyginti su vakariečiais, dar gana pasyvūs, inertiški ir stokoja dinamizmo;

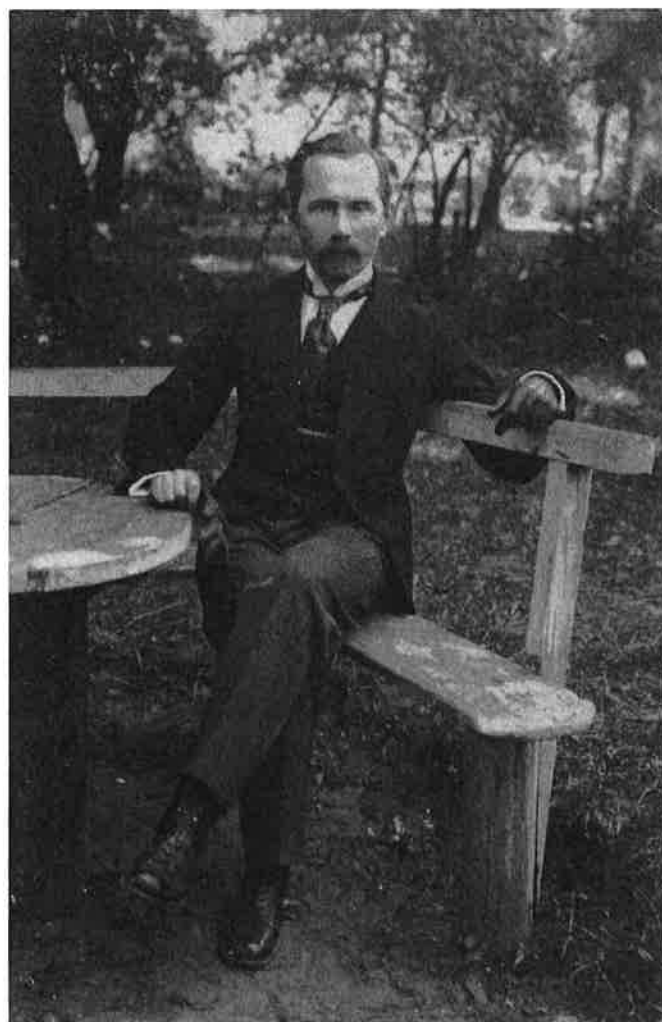
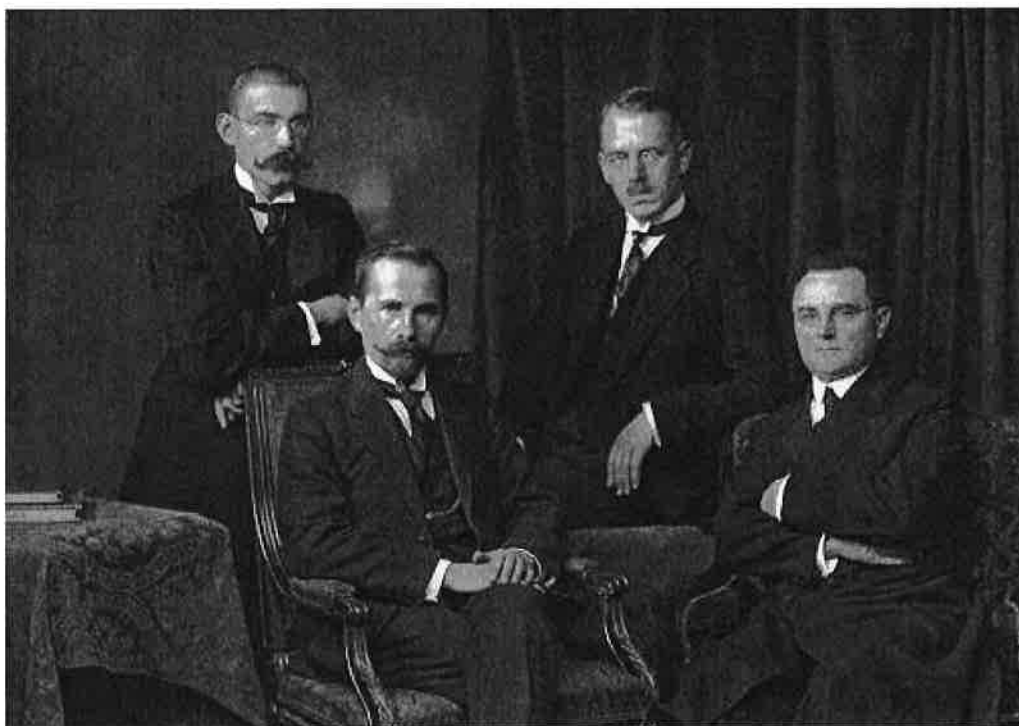
– teisus A. Smetonos ideologinis oponentas filosofas Algirdas Julius Greimas, kuris mūsų jau antrojo Atgimimo metais straipsnyje „*Antanas Smetona ir kas toliau?*“ taip apibūdino prezidento A. Smetonos santykį su moderniuoju lietuvišku valstybingumu: „Smetonos laikai – tai nepriklausomybės laikai“.

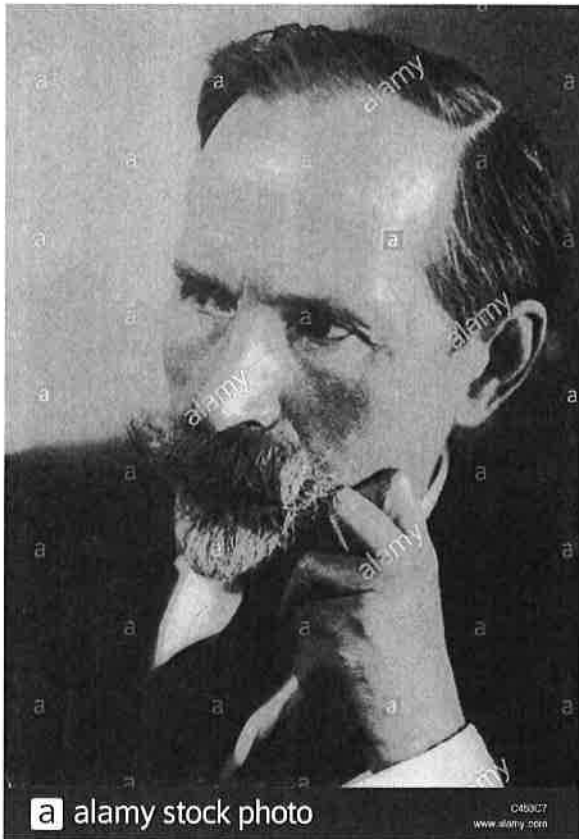
Taigi galime konstatuoti, kad A. Smetona savo politiniu pastovumu tiesiog teigia lietuvišką valstybingumą, kad mes, vėlesni jo politiniai oponentai iš kairės ar iš dešinės, turėtume ką kritikuoti ir tobulinti...

A. Smetona buvo tokio masto europietis ir tokio dydžio lietuvis, kuriam niekad nereikėjo tautinio kostiumo nei savo lietuviškumui demonstruoti, nei Lietuvai reprezentuoti. Tą jis sėkmingai darė vilkėdamas klasikinį europietišką kostiumą, skaitydamas Platoną ir kurdamas ne tik nepriklausomos valstybės nepriklausomą politiką, bet ir naujus lietuviškus žodžius, naują terminiją. Europa ir Lietuva politiškai iš esmės jam buvo sinonimai.

Dr. Algimantas Kasparavičius
Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2020 m. vasario 2 d.

Būdingesni A. Smetonos profiliai (foto)

Antanas Smetona: signataras, prezidentas, autoritaras

Kalbėti apie 20 a. pirmos pusės Lietuvos istoriją be A. Smetonos asmens yra sunkiai įmanoma (greičiau neįmanoma) užduotis. Ne veltui su jo vardu yra siejama ištisa Lietuvos valstybingumo epocha (laikai „Prie Smetonos“). Tad kokie galėtų būti A. Smetonos keturis dešimtmečius trukusios politinės karjeros esmingiausi momentai, į kuriuos reikėtų atkreipti dėmesį?

A. Smetonos politinę biografiją galima surikiuoti į tris reikšmingus dėmenis. **Pirmas** dėmuo – A. Smetona kaip **signataras**; nacionalinio sąjūdžio vienas iš lyderių (1905–1918), liberalios ir konservatyvios (viename) politinės minties skleidėjas, talentingas redaktorius bei leidėjas, Lietuvos (Valstybės) Tarybos pirmininkas (1917–1919) ir galiausiai žmogus, dėjęs parašą ant Vasario 16-osios Akto. **Antras** dėmuo – A. Smetona kaip pirmasis valstybės vadovas (prezidentas); vienas iš valstybės tėvų-kūrėjų, Tarybos narių daugumos išrinktas **prezidentu** (1919–1920), vėliau ryškus opozicionierius tiek dešiniajai, tiek kairiajai parlamentinei daugumai bei tris kartus iš eilės į Seimą nesėkmingai kandidatavęs politikas, viešasis intelektualas ir universiteto dėstytojas. Ir galiausiai **trečias** dėmuo – A. Smetona kaip **autoritaras** (1927–1940); savito, tačiau iš tuometinio europinio konteksto (Lenkija, Latvija ir Estija, Portugalija ir t. t.) neiškrentančio, nacionalistinio režimo (*aksominės* diktatūros) vadovas, parlamentinės demokratijos ir politinės opozicijos (su)varžytojas, nuosaikaus vadizmo kulto kūrėjas. Tačiau, pažymėtina, neužsikrėtęs to meto radikaliais socialinės ir rasinės politikos užkratais bei nuo jų netiesiogiai saugojęs ir Lietuvos visuomenę. Apskritai A. Smetona 20 metų buvo ryškus valstybininkas (jo valdymo metu įgyvendinta ne viena plataus masto reforma), tačiau ne iki galo atlikęs pareigą tai pačiai valstybei, kai nevysiškai politiškai koordinuotai pasitraukė iš sovietų okupuojamos Lietuvos lemtingą 1940-ųjų metų vasarą.

Iš šių dėmenų matyti, kad A. Smetona neabejotinai yra svarbi ir kartu nevienareikšmė politinė asmenybė. Tačiau su juo susijusios kontroversijos, skirtingai nuo pastaruoju metu aptariamų kai kurių istorinių personalijų, nėra persipynusios su totalitarinių režimų idėjomis, bendražmogiškų vertybių pamynimu, nepamatuotu radikalumu ar naivumu. A. Smetona – ne to kalibro politinė asmenybė, kurios turėtume kažkaip vengti viešai apmąstydami savąją valstybingumo tradiciją.

Visas, o ne tik išpuoduotas ar atvirkščiai – išdegutuotas politinis A. Smetona turi *sutilpti* į konkretų atminimą. Tai ir signataras, ir prezidentas, ir autoritaras, tai ir jo politinis įžvalgumas bei raštingumas, bet ir dažnas neryžtingumas ar užsispyrimas. Tik apmąsčius *visą* A. Smetoną jo atminimas galėtų būti aktualus, kviestų prisiminti, įsivertinti, diskutuoti ir saugotų nuo tendencingai radikalizuotos istorinės atminties formų.

Dr. Norbertas Černiauskas
Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas
Vilnius, 2020 m. vasario 2 d.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ

PASITARIMO

PROTOKOLAS

2020 m.

d. Nr.

Dėl Vilniaus miesto viešosios erdvės Vasario 16-osios Akto signataro, Lietuvos Tarybos Pirmininko, Lietuvos Valstybės Prezidento Antano Smetonos paminklui pastatyti ir šio paminklo meninės-architektūrinės idėjos konkurso organizavimo

1. Pritarti darbo grupės, sudarytos Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2020 m. sausio 9 d. potvarkiu Nr. 7 „Dėl darbo grupės sudarymo“, 2020 m. kovo 4 d. pasiūlymams dėl Vilniaus miesto viešosios erdvės Vasario 16-osios Akto signataro, Lietuvos Tarybos Pirmininko, Lietuvos Valstybės Prezidento Antano Smetonos paminklui pastatyti ir šio paminklo meninės-architektūrinės idėjos konkurso organizavimo (pridedama).
2. Paminklo Antanui Smetonai (toliau – Paminklas) sukūrimo ir jo prieigų prie pastato Gedimino pr. 13, Vilniuje, įrengimo meninės-architektūrinės idėjos konkursą siūlytina finansuoti Vyriausybės kanceliarijos administruojamomis valstybės biudžeto lėšomis, skirtomis istorinės atminties puoselėjimo projektams įgyvendinti (iki 30 tūkst. eurų).
3. Pavesti:
 - 3.1. Kultūros ministerijai – iki 2020 m. spalio 1 d. suorganizuoti ir įvykdyti Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie pastato Gedimino pr. 13, Vilniuje, įrengimo meninės-architektūrinės idėjos konkursą.
 - 3.2. Finansų ministerijai – rengiant 2021 m. valstybės biudžeto projektą, numatyti Kultūros ministerijai lėšų (250 tūkst. eurų) Paminklui ir jo prieigoms prie pastato Gedimino pr. 13, Vilniuje, įrengti (t. y. Paminklo sukūrimo ir jo prieigų prie pastato Gedimino pr. 13, Vilniuje, įrengimo techninio projekto parengimo, Paminklo pagaminimo ir pastatymo bei jo prieigų prie pastato Gedimino pr. 13, Vilniuje, įrengimo ir autorinės priežiūros paslaugoms pirkti).
 - 3.3. Vyriausybės kanceliarijai – kreiptis į Nacionalinę žemės tarnybą prie Žemės ūkio ministerijos:
 - 3.3.1. dėl sutikimo statyti Paminklą valstybinėje žemėje tarp pastato Gedimino pr. 13 ir Gedimino pr., Vilniuje;
 - 3.3.2. dėl žemės sklypo tarp pastato Gedimino pr. 13 ir Gedimino pr., Vilniuje, suformavimo.

Ministras Pirmininkas

Vyriausybės kanceliaria
pirmasis pavaduotojas
D. Matulionis